

Maksymilian Chutorański, Oskar Szwabowski, Jacek Moroz

Uniwersytet Szczeciński

O projekcie „Subsumcje edukacji”

W grudniu 2013 roku na Uniwersytecie Szczecińskim powołaliśmy do życia grupę badawczą realizującą projekt naukowy „Subsumcje edukacji”¹. W jego ramach staramy się przebadać możliwe formy podporządkowania edukacji. Głównym celem naszych badań jest opracowanie i analityczne wykorzystanie kategorii „subsumcji”, zbadanie semantycznych, ontologicznych i performatywnych implikacji w odniesieniu do problematyki edukacyjnej. Pragniemy zwrócić uwagę na społeczne, polityczne i etyczne wymiary podporządkowywania procesów edukacyjnych, zapytać o możliwe sposoby użycia i kontrużycia analizowanej kategorii, jak również o możliwe w danej perspektywie projekty emancypacyjne.

„Podporządkowanie” jest kategorią bardzo wyraźnie wpisującą się w dyskurs edukacyjny, obejmuje swoim zasięgiem wiele procesów społecznych. O edukacji można powiedzieć, że w swych podstawach powinna być podporządkowana wspieraniu wysiłków poszczególnych jednostek i całych grup nakierowanych na własny rozwój (poznawczy, moralny, społeczny). Można również powiedzieć, że ze względu na swój charakter, edukacja skazana jest na próby podporządkowywania jej interesom tych, którzy rządzą i/lub określonych ideologii. Niemniej, naszym zdaniem, wiele procesów subsumcji myślenia, działania pedagogicznego i instytucji edukacyjnych wymyka się konwencjonalnym analizom władzy czy ideologii. Stąd, praca w ramach projektu „Subsumcje edukacji” zorientowana jest na poszukiwanie słownika, który pozwoliłby na nowe impulsy teoretyczne i nowe problematyzacje pro-

¹ Strona internetowa projektu: <http://subsumcjeedukacji.blogspot.com/> [25.09.2014].

wadzące do zidentyfikowania obszarów badawczych nie (w pełni) obecnych w refleksji nad edukacją.

W związku z wyznaczonym zadaniem – nasze badanie zyskuje transdyscyplinarny charakter, lokując się na pograniczu pedagogiki, filozofii, socjologii, psychologii, politologii, ekonomii i in. W celu realizacji postawionych zadań podjęliśmy współpracę z badaczami i badaczkami z różnych ośrodków akademickich w Polsce (m.in. z Uniwersytetu Gdańskiego, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytetu Warszawskiego, Polskiej Akademii Nauk). Nasz projekt ma charakter częściowo translacyjny, polega on bowiem na przekładaniu danej koncepcji z jednej dyscypliny na drugą, jak również z jednego języka na inny, następnie testowaniu „pracy” pojęć w nowych kontekstach teoretycznych i polach problemowych.

Za szczególnie istotne uznajemy następujące problemy:

1. Jakie są znaczenia i formy subsumcji (Marks, Negri, Tomba, Foucault i inni)?
2. Rodzaje podporządkowywania praktyk i teorii (w) edukacji. Czy możliwe jest wskazanie ostatecznej instancji subsumcji procesów społecznych (kapitał, biowładza, władza suwerena, natura i inne)?
3. Jakie są relacje subsumcji zachodzące pomiędzy fundamentalnymi kategoriami epistemicznymi a edukacją?
4. Jakie wymiary i formy przyjmuje podporządkowanie instytucji edukacyjnych i pracy w tych instytucjach (pracy uczniów, nauczycieli, studentów, wykładowców i innych)?
5. Czy i jak można pomyśleć edukację, wolną od podporządkowania procesom społecznym i/lub ekonomicznym?
6. Czemu powinna (w sensie etycznym/politycznym) być podporządkowana edukacja?
7. Jakie istnieją i jakie mogą istnieć formy oporu przeciwko podporządkowaniu?

Tak postawione problemy wyznaczają naszą przestrzeń badawczą jako rozpiętą między opisem rzeczywistości pedagogicznej i jej kontekstów, poszukiwaniem źródeł refleksji nad etycznością i/lub teleologią oddziaływań edukacyjnych, oraz poszukiwaniem możliwych alternatyw.

Punkty wyjścia: perspektywa teoretyczna

Pojęcie subsumcji pojawia się w rękopisach Karola Marksa, gdzie wyodrębnia on dwie główne formy: realną i formalną subsumcję pod kapitał².

² K. Marks, *Kapitał 1.1. Rezultaty bezpośredniego procesu produkcji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.

Rozważania Marksa dotyczą przede wszystkim przemian w produkcji – od zewnętrznego podporządkowania, opartego na sile władzy suwerennej, po przekształcenia technicznego sposobu produkcji, gdzie władza działa poprzez mechanizmy dyscyplinujące i kontrolujące. Wraz z przekształceniami produkcji, transformacji ulega tryb wytwarzania życia społecznego, jak i samo to życie. Kapitalistyczny sposób produkowania wymaga nie tylko wytwarzania określonych dóbr, w specyficzny sposób, ale również podmiotów i relacji społecznych, sposobów myślenia (fetyszyzm), pragnień i zalegalizowanych sposobów ich zaspokajania.

Chociaż refleksja Marksa dotyczy ekonomii, to jego kategorie zostały przełożone zarówno do opisu całości społeczeństwa – w tym rzeczywistości edukacyjnej. Sama edukacja w ramach fabryki społecznej³ (Tronti) stała się elementem produkcyjnym⁴. Analizy edukacji w ramach tej perspektywy podejmuje badacze związani z myślą (post)operaizmu⁵. Zastosowanie jej okazało się wyjątkowo płodne (np. Edu-Factory⁶). Praca bojowych wielości, zaangażowanych teoretyków i mniej lub bardziej z/o/błąkanych nomadów, nie jest pozbawiona teoretycznych i praktycznych problemów. Przekreślając niektóre narracje, jako funkcjonalne wobec panujących hierarchii i sposobów istnienia, ukazują nowe sposoby życia i myślenia. Mglista figura, zamglony horyzont tego-co-nowe, wymaga wysiłku rozjaśniania, zarysowywania, a zapewne i przekreślania, zamazywania, unieważniania. Wnikliwe przyjrzenie się pracy pojęcia wydaje się nam ze wszech miar wskazane. Tak samo jak dalsze krytyczne rozwijanie wspomnianych koncepcji.

Pomimo marksowskiego rodowodu kategorii subsumcji, nie ograniczamy swojej refleksji do wąskich ram marksologii. Niektórzy z nas czytają politycznie Marksa⁷ i starają się pracować w ramach otwartego marksizmu⁸, ale nie stają się teoretycznymi ani praktycznymi stalinistami. Konfrontacja, interesująca kolaje, nomadyczne myślenie wydaje się nam bardziej twórcze niż jaka-

³ M. Tronti, *Fabryka i społeczeństwo*, przekł. S. Królak, Praktyka Teoretyczna, <http://www.praktykateoretyczna.pl/mario-tronti-fabryka-i-spoleszenstwo/> [19.11.2014].

⁴ *The Edufactory manifesto*, Strona Edufactory, <http://www.edu-factory.org/wp/about/> [11.11.2010].

⁵ *Autonomia Robotnicza*, K. Król (red.), Wydawnictwo Bractwo Trojka, Poznań 2006; *Marks. Nowe perspektywy*, przekł. S. Królak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014, R. Bellofiore, M. Tomba, *Wzlot operaizmu, upadek postoperaizmu*, <http://lewica.pl/?id=29524&tytul=R.-Bellofiore,-M.-Tomba:-Wzlot-operaizmu,-upadek-postoperaizmu> [19.11.2014].

⁶ Polska strona: <http://www.ha.art.pl/prezentacje/projekty/1634-edufactory> [19.11.2014].

⁷ H. Cleaver, *Polityczne czytanie „Kapitału”*, przekł. I. Czyż, Oficyna Wydawnicza Bractwa Trojka, Poznań 2011.

⁸ *Open Marxis*, W. Benefield, R. Gunn, K. Psychopedis (red.), t. 2, Pluto Press, London 1992.

kolwiek ortodoksja. Pragniemy wyruszyć w teoretyczną podróż, poszukując różnych ujęć subsumcji, ich mutacji, wzbogacając naszą refleksję o produkcje z najróżniejszych rejonów teoretycznych. Przewidujemy teoretyczne zyski ze zderzenia marksizmu, poststrukturalizmu, liberalizmu z myśleniem i kategoriami komunitarian. W kwestiach teoretycznych jesteśmy anarchistycznymi pragmatykami poszukującymi płodnych (i dających się utrzymać) teoretycznych konstrukcji (Feyerabend⁹). Sam nasz zespół jest takim złożeniem różnorodnych perspektyw i tradycji, w ramach którego poszukujemy, inspirowujemy się i staramy się rozumieć. Efekty naszej pracy prezentujemy i poddajemy dyskusji podczas cyklicznych seminariów, które odbywają się w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Szczecińskiego.

Wybrane (i niektóre podjęte w ramach projektu) obszary analizy

Perspektywa Marksowska interesować się będzie opisami funkcjonowania fabryk edukacyjnych w ramach całości kapitalistycznej. Sposobami produkcji wiedzy, przekształceń pracy akademickiej i studenckiej, reżimami wyzysku i praktykami oporu. Metafora fabryki edukacyjnej czy fabryki wiedzy rozsadza zmurszałe narracje dotyczące uniwersytetu, jak i ukazuje jałowość oporu zwolenników akademickiego feudalizmu. Jednocześnie, ukazując emancypujące przekształcenia „uprzemysłowania” pracy akademickiej, nie afirmuje realnej subsumcji edukacji pod kapitał, ale uruchamia inne perspektywy krytyczne. Fabryczny sposób produkcji wiedzy, łączący fordystyczne i postfordystyczne metody nadzoru i wyzysku, otwiera jednocześnie perspektywę utopijstycznego ujęcia edukacji, które nie będzie „klasyczną utopią”¹⁰ (Wallerstien).

Za szczególnie interesujące z perspektywy marksistowskiej można uznać zagadnienia przekształceń pracy akademickiej, sposoby produkcji wiedzy, rodzaje maszyn stosowanych w różnych typach fabryk oraz możliwości oporu wobec realnej subsumcji edukacji pod kapitał. Kwestie te poruszają m.in. Krystian Szadkowski i Joanna Bednarek. Koncentrują się oni nie tylko na analizie pojęcia, ale również na jego operacjonalizacji. Szadkowski zastanawia się nad pytaniem, o czym mówimy, kiedy posługujemy się pojęciem subsumcji w odniesieniu do edukacji wyższej. Analizuje przekształcenia uniwersytetu na przykładzie pomiaru efektywności badawczej jednostek naukowych i indywidualnych badaczy poprzez system punktowy oraz próby aplikowania MOOC (*Massive Open Online Courses*) w praktyce dydaktycznej amerykańskich uczelni. Bednarek zaś podnosi kwestię dwuznaczności pojęcia

⁹ P. K. Feyerabend, *Przeciw metodzie*, przekł. S. Wirtlewski, Siedmioróg, Wrocław 2001.

¹⁰ I. Wallerstein, *Utopistyka. Alternatywy historyczne dla XXI wieku*, przekł. I. Czyż, Wydawnictwo Trojka, Poznań 2008.

pracownika społecznego, jako narzędzia zniewalania i emancypowania siły roboczej. Stwierdza, że wspomniane napięcie między wyzwoleniem a zniewoleniem, między wyzyskiem a samowaloryzacją, dostrzec można podczas analiz transformacji uniwersytetu, jego korporatyzacji i podporządkowania rynkowym metodom zarządzania.

Subsumcja jako podporządkowywanie pracy i pracowników wymogom kapitału, wymaga pewnych technik kontrolnych, dyscyplinarnych. Kapitaлистyczny sposób produkcji wymaga określonych podmiotów. Masowa edukacja zajmuje się dostarczaniem masowej siły roboczej do fabryk. Krytyczna edukacja dostarcza kreatywnych, elastycznych elit do fabryk wiedzy. I tak dalej. W ramach tej produkcji pedagogika odgrywa istotną rolę. Piotr Stańczyk podejmuje się analizy ideologicznego i praktycznego wymiaru pedagogiki pracy. Ukazując jej funkcjonalność wobec panującego porządku społecznego. Z perspektywy pedagogiki radykalnej upomina się o pedagogikę strajku jako formę oporu wobec podporządkowania pracowników i pracy.

W projekt subsumcji doskonale wpisują się również wątki epistemologiczne. Szkole na ogół przypisuje się szczególny wpływ społeczny – to ona powinna zmierzać do realizacji „uniwersalnego programu rozwoju jednostki” będącej integralną częścią wspólnoty, w której żyje. Uniwersalność wspomnianego programu jest uprawomocniana specyficznym rozumieniem celów kształcenia budowanych i uzasadnianych w oparciu o wartości absolutne, na których czele od wieków stoi tzw. Prawda. W oparciu o tę ostatnią możliwe staje się formułowanie obiektywnych sądów, wspartych niepodważalnymi racjami. Rozwój jednostki możliwy jest więc o tyle, o ile ta, wyposażona w stosowne narzędzia poznawcze, jest w stanie w pełni pojąć „majestat Prawdy”. Takie rozumienie rozwoju nieuchronnie prowadzi do działań socjalizacyjnych wynikających z konieczności przekazywania młodemu pokoleniu uniwersalnych wartości przez wzgląd na powszechne dobro. Stwarza to specyficzną sytuację, w której zastane warunki życia (społeczne, polityczne, ekonomiczne i inne) wyznaczają możliwą optykę celów kształcenia, zaś rolę i charakter szkoły można zrozumieć jedynie w kategoriach socjologicznego funkcjonalizmu wspartego metodycznymi mechanizmami psychologii behawioralnej.

W naszym projekcie wykazujemy, iż jednym z zasadniczych źródeł społecznego sukcesu edukacji transmisyjnej jest nieświadoma akceptacja – zarówno wśród ludzi tworzących edukację, jak i tych, którzy w niej partycypują – realistycznego modelu poznania i wiedzy, stanowiącego podstawowe urządzenie podporządkowania i zniewalania.

W tym kontekście pierwszorzędного znaczenia nabiera potrzeba dekonstrukcji i denaturalizacji podstawowych dla teorii i praktyki edukacyjnej pojęć. W ramach projektu zamierzamy poddać analizie podstawowe kategorie pedagogiczne właśnie z punktu widzenia podporządkowania ich określonym ideologiom i kontekstom teoretycznym. Planujemy pokazać m.in. poprzez odwołania do Foucaulta¹¹, McKenziego¹², Walkerdine¹³, Burman¹⁴ problematyczność rozumienia takich kategorii, jak rozwój, uczenie się (całościowe), czy wychowanie.

Ważny problem związany z podporządkowaniem edukacji stawia Piotr Zamojski, który argumentuje, że „funkcjonalizm stał się obecnie hegemoniczną strukturą ujmowania edukacji szkolnej, niezależnie od orientacji ideologicznej”¹⁵. W ten sposób szkolną edukację wpisuje się w tzw. racjonalność rozumu instrumentalnego, prowadzącą nieuchronnie do jej wsobności. Zamojski proponuje, by o szkole pomyśleć w kategoriach autoteliczności (Simons, Masschelein), przechodząc od myślenia w kategorii demaskacji, do kategorii budowania.

Edukacja genderowa również wpisuje się w nurt rozważań na temat różnorodnych form podporządkowania. Już samo definiowanie „edukacji genderowej” wywołuje istotne trudności stwarzając zantagonizowaną przestrzeń społeczną, w której „sporna kategoria” niesie ze sobą znaczny ładunek emocjonalny powodujący zaostrzanie istniejących już konfliktów. W ramach socjologicznego myślenia Maciej Sokołowski-Zgid¹⁶ podejmuje problem płci, a szczególnie „kwestii gender”, ukazując mechanizmy emancypacji i podporządkowywania ciał, jak również stawiając pytanie o rolę edukacji w ramach wspomnianych problemów.

¹¹ M. Foucault, *Bezpieczeństwo, terytorium, populacja. Wykłady w Collège de France 1977–1978*, przekł. M. Herer, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.

¹² J. McKenzie, *Performuj albo... Od dyscypliny do performansu*, przekł. T. Kubikowski, TAIWPN Universitas, Kraków 2011.

¹³ V. Walkerdine, *Psychologia rozwojowa i badania dzieciństwa*, przekł. M. Kościelniak, [w:] *Wprowadzenie do badań nad dzieciństwem*, M. J. Kehily (red.), Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.

¹⁴ E. Burman, *Deconstructing developmental psychology*, wyd. 2, Routledge, Hove, New York 2008.

¹⁵ P. Zamojski, *Dialektyka funkcjonalizacji szkoły*. Wykład wygłoszony w ramach projektu „Subsumcje edukacji”, 08.05.2014, Szczecin.

¹⁶ M. Sokołowski-Zgid, *Podporządkowanie, edukacja, gender*. Wykład wygłoszony w ramach projektu „Subsumcje edukacji”, 03.04.2014, Szczecin.

Przewidywane rezultaty

Czas realizacji projektu przewidziany jest na rok (grudzień 2013 – grudzień 2014 roku). W jego ramach organizujemy ogólnopolskie seminarium „Subsumcje edukacji”, pomyślane jako cykl spotkań, podczas których uczestnicy prezentują i poddają dyskusji: efekty swojej pracy nad różnymi aspektami subsumcji; pracę nad przygotowaniem publikacji poświęconej tytułowemu zagadnieniu; rozpowszechnienie uzyskanych wyników w społeczności naukowej.

Końcowym efektem projektu ma być studium dotyczące kontekstu, zasięgu i oddziaływania zjawiska podporządkowania w edukacji. Wszystkich zainteresowanych udziałem w projekcie, jego tematyką zachęcamy do kontaktu.

BIBLIOGRAFIA

- Autonomia Robotnicza*, K. Król (red.), Wydawnictwo Bractwo Trojka, Poznań 2006.
- Burman E., *Deconstructing developmental psychology*, wyd. 2, Routledge, Hove, New York 2008.
- Cleaver H., *Polityczne czytanie „Kapitału”*, przekł. I. Czyż, Oficyna Wydawnicza Bractwa Trojka, Poznań 2011.
- Feyerabend P. K., *Przeciw metodzie*, przekł. S. Wirtlewski, Siedmioróg, Wrocław 2001.
- Foucault M., *Bezpieczeństwo, terytorium, populacja*. Wykłady w Collège de France 1977-1978, przekł. M. Herer, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- Marks K., *Kapitał 1.1. Rezultaty bezpośredniego procesu produkcji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
- Marks. *Nowe perspektywy*, przekł. S. Królak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014.
- McKenzie J., *Performuj albo... Od dyscypliny do performansu*, przekł. T. Kubikowski, TAIW-PN Universitas, Kraków 2011.
- Open Marxis*, W. Benefeld, R. Gunn, K. Psychopedis (red.), t. 2, Pluto Press, London 1992.
- Sokołowski-Zgid M., *Podporządkowanie, edukacja, gender*. Wykład wygłoszony w ramach projektu „Subsumcje edukacji”, 03.04.2014, Szczecin.
- Walkerdine V., *Psychologia rozwojowa i badania dzieciństwa*, przekł. M. Kościelniak, [w:] *Wprowadzenie do badań nad dzieciństwem*, M. J. Kehily (red.), Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.
- Wallerstein I., *Utopistyka. Alternatywy historyczne dla XXI wieku*, przekł. I. Czyż, Wydawnictwo Trojka, Poznań 2008.
- Zamojski P., *Dialektyka funkcjonalizacji szkoły*. Wykład wygłoszony w ramach projektu „Subsumcje edukacji”, 08.05.2014, Szczecin.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- Bellofiore R., Tomba M., *Wzlot operaizmu, upadek postoperaizmu*, <http://lewica.pl/?id=29524&tytul=R.-Bellofiore,-M.-Tomba:-Wzlot-operaizmu,-upadek-postoperaizmu> [10.12.2014].
- The Edufactory manifesto*, Strona Edufactory, <http://www.edu-factory.org/wp/about/> [11.11.2010].
- Tronti M., *Fabryka i społeczeństwo*, przekł. S. Królak, Praktyka Teoretyczna, <http://www.praktykateoretyczna.pl/mario-tronti-fabryka-i-spoleczenstwo/> [19.11.2014].
- <http://subsumcjeedukacji.blogspot.com/> [25.09.2014]

SUMMARY

About the project “Subsumption of education”

The aim of the paper is to present the assumptions of the project titled “Subsumption of education”, which has been implemented in the Institute of Education, Szczecin University since December 2013.

In the first section, we draw attention to the need to reflect on the social, political, and ethical dimensions of the subordination of educational processes. Then, outlining theoretical perspective, we present the goals of our project. The final section indicates the research areas, topics discussed by the participants of the seminar. In conclusion, we present the expected results of work of the team involved in the project.

KEYWORDS: subsumption, education, subordination